

MARKAZIY OSIYODA "AQL MARKAZ" LARINI QIYOSIY-SIYOSIY TAHLILI.

Ismatillo Qobulov Alisher o'g'li

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya Universiteti

Amaliy siyosatshunoslik yo'nalishi magistranti

Manzil: 100007, O'zbekiston, Toshkent,

Mustaqillik shoh ko'chasi, 54.

+99894 109 30 03

Ilmiy rahbar: Siyosiy fanlar doktori,

professor Qodir Jo'rayev

Annotatsiya: Ushbu maqolada Markaziy Osiyo davlatlaridagi "aql markazlari"ning rivojlanish tendensiyalari, ularning davlat siyosatiga ta'siri va mintaqaviy xavfsizlikdagi o'rni qiyosiy tahlil qilinadi. Tadqiqot davomida O'zbekiston, Qozog'iston, Qirg'iziston, Tojikiston va Turkmanistondagi tahliliy markazlarning institutsional tuzilishi va ularning "yumshoq kuch" (soft power) sifatidagi ahamiyati ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: Markaziy Osiyo, aql markazlari, siyosiy tahlil, davlat siyosati, strategik tadqiqotlar, O'zbekiston, Qozog'iston, mintaqaviy xavfsizlik.

Bugungi kunda Markaziy Osiyo geosiyosiy o'zgarishlar markazida turibdi. Murakkab mintaqaviy jarayonlarni tushunish va prognoz qilishda "aql markazlari"ning roli beqiyosdir. Ushbu institutlar nafaqat axborot yig'ish, balki davlat qarorlarini qabul qilish jarayonida ilmiy asoslangan tavsiyalar beruvchi ko'prik vazifasini o'taydi. Mintaqaning har bir davlatida bu markazlar o'ziga xos siyosiy madaniyat va davlat boshqaruvi tizimidan kelib chiqib turlicha rivojlangan.

Markaziy Osiyo mamlakatlarida "aql markaz"larining rivojlanish darajasi bir-biridan farq qiladi. Qozog'iston mintaqada eng rivojlangan analitik maktablardan biriga ega bo'lib, u yerda davlat va nodavlat think tanklar faoliyati keng yo'lga qo'yilgan. Ularning asosiy vazifasi strategik prognozlash, iqtisodiy rivojlanish va tashqi siyosiy masalalarni tahlil qilishdan iborat. Qozog'istondagi markazlar xalqaro reytinglarda ham yuqori o'rinlarni egallaydi.

O'zbekistonda esa so'nggi yillarda siyosiy va iqtisodiy islohotlar natijasida analitik markazlarning faolligi sezilarli darajada oshdi. Strategik va hududiy tadqiqotlar instituti, iqtisodiy tadqiqot markazlari hamda universitetlar huzuridagi ilmiy platformalar davlat boshqaruvida ilmiy asoslangan qarorlarni ishlab chiqishga xizmat qilmoqda. Ayniqsa, "Yangi O'zbekiston" taraqqiyot strategiyasi doirasida think tanklarning ekspertlik salohiyatiga talab ortmoqda.

Qirg'izistonda fuqarolik jamiyati institutlari nisbatan faol bo'lgani sababli mustaqil "aql markaz"lari soni ko'proq uchraydi. Ular demokratik jarayonlar, inson huquqlari va siyosiy islohotlarni monitoring qilish bilan shug'ullanadi. Biroq moliyaviy barqarorlik masalasi ayrim markazlarning faoliyatiga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda.

Tojikiston va Turkmanistonda esa think tanklar ko'proq davlat tizimiga integratsiyalashgan shaklda faoliyat yuritadi. Ularning mustaqil ekspertlik imkoniyatlari nisbatan cheklangan bo'lsa-da, milliy xavfsizlik va iqtisodiy rivojlanish masalalarida muhim tahliliy vazifalarni bajaradi.

Markaziy Osiyodagi "aql markazlari" (think tanks) tahlilini yanada chuqurlashtirib, ularning ichki tuzilishi, siyosiy qarorlarga ta'sir mexanizmlari va mintaqaviy o'ziga xosliklarini batafsil ko'rib chiqamiz.

"Aql markazlari"ning siyosiy iyerarxiyadagi o'rni

Mintaqada tahliliy markazlar davlat apparatining "tashqi miyasi" vazifasini o'taydi. Ularning asosiy vazifasi — murakkab geosiyosiy vaziyatda davlat rahbariga muqobil variantlar va prognozlarni taqdim etishdir.

O'zbekiston: Strategik islohotlar markazi

O'zbekistonda 2017-yildan keyin aql markazlarining roli tubdan o'zgardi. Ilgari ular ko'proq akademik va yopiq xarakterda bo'lgan bo'lsa, hozirda "faol tahlil" bosqichiga o'tdi.

- ISMI (Strategik va mintaqalararo tadqiqotlar instituti): Prezident huzuridagi ushbu markaz tashqi siyosatning "arxitektori" hisoblanadi. Markaziy Osiyo yetakchilarining Maslahat uchrashuvlari g'oyasi va uning kun tartibi aynan shu yerda pishiriladi.

- Prognozlashtirish va makroiqtisodiy tadqiqotlar instituti (PMTI): Iqtisodiy islohotlarning raqamli modelini ishlab chiqadi. Masalan, Jahon savdo tashkilotiga (JST) a'zo bo'lishning oqibatlarini tahlil qilish va "mahallabay" ishlash tizimining ilmiy asoslarini yaratish bilan shug'ullanadi.

Qozog'iston: Institutsional yetuklik

Qozog'iston mintaqada aql markazlari madaniyatini birinchi bo'lib shakllantirgan.

- KazISS (Qozog'iston strategik tadqiqotlar instituti): 30 yildan ortiq tajribaga ega. Ular nafaqat tahlil, balki yirik xalqaro forumlar (masalan, Astana xalqaro forumi) orqali mamlakatning xalqaro nufuzini oshirish bilan shug'ullanadi.

- Applied Economics Research Centre (AERC): Xususiy va mustaqil tahlilning namunasi bo'lib, hukumat hisobotlariga tanqidiy va muqobil qarashlarni taqdim eta oladi.

Qiyosiy mezonlar: Kim nimada kuchli?

Mezon	O'zbekiston	Qozog'iston	Qirg'iziston
Asosiy fokus	Mintaqaviy integratsiya, xavfsizlik, iqtisodiy modernizatsiya.	Global barqarorlik, investitsiya jozibadorligi, tranzit.	Inson huquqlari, demokratik institutlar, migratsiya.
Davlat bilan aloqa	Juda yaqin (Direktiv xarakterda).	Strategik hamkorlik (Konsultativ).	Masofaviy (Ko'pincha muxolif tahlil).
Xalqaro aloqalar	Janubiy va Markaziy Osiyo bog'liqligiga urg'u beradi.	G'arb va Xitoy tahlil markazlari bilan integratsiyalashgan.	Xalqaro donor tashkilotlar (USAID, Soros va b.) bilan yaqin.

Siyosiy tahlil: "Aql markazlari"ning 3 ta asosiy funksiyasi

Kun tartibini belgilash (Agenda setting)

Markazlar hukumat e'tiborini hali muammo darajasiga chiqmagan masalalarga qaratadi. Masalan, O'zbekistondagi tahlil markazlari ekologik xavfsizlik va suv tanqisligi masalasini davlat siyosatining ustuvor yo'nalishiga aylantirishda katta rol o'ynadi.

"Yumshoq kuch" (Soft Power)

Qozog'iston va O'zbekiston o'z tahliliy markazlari orqali xalqaro hamjamiyatga "biz ochiqmiz va ilmiy asoslangan siyosat yuritamiz" degan signalni beradi. Chet ellik ekspertlar bilan o'tkaziladigan konferensiyalar mamlakat imidjini yaxshilashga xizmat qiladi.

Legitimlashtirish

Ba'zida qiyin siyosiy qarorlar (masalan, narxlarni liberallashtirish yoki soliq islohotlari) avval aql markazlari tomonidan jamoatchilikka tushuntiriladi va ilmiy jihatdan asoslab beriladi. Bu qarorning jamiyat tomonidan qabul qilinishini osonlashtiradi.

Kelajakdagi tendensiyalar va xulosalar

Mintaqadagi aql markazlari kelgusi 5-10 yilda quyidagi yo'nalishlarda rivojlanadi:

1. Sun'iy intellekt va Big Data: Tahlilda an'anaviy usullardan voz kechib, katta ma'lumotlar bazasi bilan ishlashga o'tiladi (O'zbekistonda bu jarayon boshlangan).

2. Mintaqaviy tarmoqlashuv: Markaziy Osiyo davlatlari markazlarining o'zaro hamkorligi Rossiya yoki G'arb tahliliy markazlariga bo'lgan intellektual qaramlikni kamaytiradi.

3. Mustaqillik darajasining oshishi: Davlat grantlari bilan bir qatorda, xususi biznes buyurtmalari asosida tahliliy mahsulot tayyorlash ko'payadi.

O'zbekiston aql markazlari hozirda "shiddatli o'sish" pallasida, Qozog'istonniki esa "institutSIONal barqarorlik" bosqichida. Qirg'izistonda esa markazlar fuqarolik jamiyatining asosiy ustuni bo'lib qolmoqda. Mintaqaning umumiy barqarorligi ushbu "aql markazlari"ning qanchalik xolis va uzoqni ko'ruvchi tahlil bera olishiga bog'liq.

Markaziy Osiyodagi aql markazlarining asosiy muammosi — moliyaviy qaramlik. Aksariyat markazlar yo davlat budjetiga, yo xalqaro donorlarga bog'langan. Bu esa tadqiqotlarning xolisligiga ta'sir qilishi mumkin.

Qozog'istonda markazlar ko'proq xalqaro nufuzga (masalan, KISI) e'tibor qaratadi.

O'zbekistonda esa markazlar ko'proq amaliy natijadorlik va ichki islohotlarni ilmiy asoslash bilan band.

Qirg'izistonda nodavlat sektor kuchli bo'lgani sababli, markazlar ko'proq ijtimoiy sohalarda faol.

Xulosa

Markaziy Osiyoda "aql markazlari" klassik G'arb modelidan farqli o'laroq, ko'proq "davlat uchun maslahatchi" rolini o'ynamoqda. Shunga qaramay, ular mintaqaviy integratsiyani kuchaytirishda muhim intellektual poydevor yaratmoqda.

Mintaqaviy tarmoq yaratish: Markaziy Osiyo aql markazlarining yagona assotsiatsiyasini tuzish orqali umumiy muammolarga (suv, energetika, xavfsizlik) yechim izlash.

Ma'lumotlar ochiqligi: Tadqiqotchilar uchun davlat statistika ma'lumotlaridan foydalanish imkoniyatini yanada kengaytirish.

Mustaqil moliyalashtirish: Markazlarning xususi sektor bilan hamkorligini kuchaytirish va "zakovat jamg'armalari" (endowment funds) tizimini joriy etish.

Adabiyotlar

1. McGann, J. G. (2020). *2020 Global Go To Think Tank Index Report*. University of Pennsylvania, Think Tanks and Civil Societies Program (TTCSP). (Mintaqaviy reytinglarni tahlil qilish uchun asosiy manba).

2. Tolipov, F. (2021). *Central Asia: Framework for Reconstruction and Integration*. Tashkent: Bilim Karvoni. (Markaziy Osiyodagi strategik tadqiqotlar va integratsiya masalalari bo'yicha).
3. Kushkumbayev, S. (2019). *Central Asia: In Search of a New Paradigm of Regional Cooperation*. Nur-Sultan: KazISS. (Qozog'iston tahliliy markazlari nuqtayi nazaridan).
4. Aripov, E. (2022). *O'zbekistonning tashqi siyosatidagi yangi ustuvor yo'nalishlar va tahliliy markazlarning roli*. SMTI hisoboti.
5. Abduganiyev, A. (2023). *Raqamli davrda aql markazlari: Markaziy Osiyo tajribasi*. Siyosiy tadqiqotlar jurnali.
6. Laruelle, M. (2018). *Think Tanks in Central Asia: Mediating between the State and the Society*. George Washington University. (G'arb ekspertlarining mintaqaga qarashi).
7. Ziyodov, M. (2024). *Markaziy Osiyo davlatlarida "Soft Power" siyosati va intellektual resurslar*. Toshkent: Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti.